

Högsta lott i världen, Dödens ängel och psalm 345

I Den goda trätan, 1956, har Sigfrid Siwertz (s. 203) gjort gällande, att den rimmade dödsbetraktelse som ingår i kapitlet Må ej läsas av dem som vilja skratta, i vår gamla klassiska bok Min son på galejan av Jacob Wallenberg "säkert varit i Wallins händer innan han skrev Dödens ängel". Siwertz har goda grunder för detta påstående. I varje fall vittnar hans redogörelse för Wallenbergs litterära verk om en imponerande sakkunskap. Men — eller lika gärna *och* — jämförelsen med Johan Olof Wallin bör kompletteras. Den ger nämligen så långt ifrån hela sanningen, att de mindre initierade troligen får en oriktig uppfattning om förhållandet.

Först något om Jacob Wallenberg. Folket i Linköpings stift har särskild anledning att bevara denne man i minne. Han föddes nämligen i Viby socken i Östergötland (5.3.1746), fick sin skolbildning i Linköpings läroverk och slutade sina dagar som kyrkoherde i Mönsterås (25.8.1778). Intressant ur denna synpunkt är vidare, att han hade en äldre bror, Marcus, som var lektor vid Linköpings läroverk och sannolikt så småningom påverkat honom och hans stil i sobrare och mera sovrande riktning — och slutligen,

att den enda fullständiga handskriften till Min son på galejan förvaras i Linköpings stifts- och landsbibliotek, dit den skänkts tillsammans med åtskilliga andra Wallenbergsmanuskript av den kände linköpingslektorn, domprosten Samuel Alf.

Wallin kan ha haft flera skäl och tillfällen att intressera sig för Jacob Wallenberg. Siwertz har inte påvisat några direkta uttalanden i frågan, och några sådana torde ej heller finnas bevarade i skrift, men de allmänna stämningar och tankebanor som han inträngande analyserat, har åtskilliga väsentliga beröringspunkter. Både Wallenberg och Wallin var litterärt engagerade präster, och båda var uppsalastudenter med stora religiösa, humanitära och språkliga intressen. Enligt en utredning av Emil Olson ändrade Wallenberg mycket i sina manuskript — vad gäller Min son på galejan måste man räkna med ombearbetning åren 1769—78. Wallin var inte heller ofta nöjd med sitt första manuskript — Dödens ängel torde ha utformats 1834—39.

I ovannämnda sammanhang har Siwertz ingenting att säga om Wallins relationer till Linköpings stift, men de bör

här beaktas. Bland elever från Linköpings läroverk, vilka han hade mycket att göra med, behöver jag bara nämna Leopold, Atterbom, Hedborn och K. F. Dahlgren för att visa vilka kända och betydelsefulla förhållanden det här gäller. Han vann en god vän i linköpingsbiskopen Lindblom. 1805–06 fick han en mängd dikter publicerade i Linköpingsbladet, av vilka en del sannolikt skrivits så nära Östgötagränsen som på Boo herrgård, där han var informator 1804–06. I sin betraktelse i Sveriges radio sistlidna nyårsafton fäste f.ö. Siwertz vikt vid relationerna mellan Uppsala och Linköping i sitt tema över Adolf Törneros, död samma år som Wallin.

De allmänna likheter mellan Högsta lott i Wärlden och Dödens ängel, vilka Siwertz önskat framhålla, ligger i samling kring vissa motiv: 1) dödens storhet och människans ringhet – latinöversättaren Wallin kan ha tilltalats av Wallenbergs från Ovidius hämtade motto: Nil non mortale tenemus (Vi har intet som ej är dödligt) – och följande ur Strof 8 av Wallin:

Min fot lustvandrar –
Och stjelper throner;
Och Alexandrar,
Napoleoner,
De Herrar fordne i höga loft
De äro vordne en handfull stoft.

motsvarar nära Wallenbergs:

Cræsus jämte Irus stupar (strof 2),
Näfva mull begrafver
Carlar och Gustaver (strof 3)
och
Nej, i samma grus

Mævius och Maro döljas (strof 4).
och 2) förgängelsens och förmultningens

utjämnande makt. Man har att jämföra hos Wallenberg strof 7:

Snål må ramen suga
Och sin mammon ruga (dvs. ruva)
Han skall dö, och skatten tagas.
Mån oss höghet gläder,
När vi mellan bräder
Under matke-tanden gnagas?

med huvuddelen av strof 13 i Dödens ängel:

Då har du bröder, du spotske rike!
Uti de matkar, du näring ger –
Och när de mätta,
Som du, aflida,
Skall efter detta
En matk dig bida,
Som närs och lefver, i evig tid,
Uppå ett samvete utan frid.

Men Dödens ängel, det internationellt kända mästerverket, innehåller mera än dessa två huvudmotiv och rymmer ännu mycket mer som inte har någon motsvarighet i Wallenbergs dikt. Den kan sägas vara uttryck för en oöverträffad skalde- och talekonst såsom en oskiljaktig helhet. Den är en väldig dikt och predikan, som tycks ha följt Wallin bittida och sent genom hans sista mot döden allt mer vettande levnadsår. Den förkunnar lag från Moses till Kant men också evangelium från Kristus till Luther. Ingen av "Adams barn" lämnas utanför diktens sfär – ett sådant ställe som det ovan anförda om Alexandrar och Napoleoner ger ju ett oöverträffbart perspektiv från hednisk forntid till kristen nutid. I denna dikt förenas Weltschmerz, njältsjuka och hemsjuka från den svenska diktingens guldålder "i toner, fyllda av den trötte vandrarens stilla lyckokänsla, då målet skönjes". (Alving o. Hasselberg.)

Icke så i Wallenbergs dikt. Det är inte Wallenbergs vers som är klassisk utan hans prosa. Hans vers verkar ohjälpligt föråldrad. Men likväl rymmer Högsta lott i världen ännu några ting av betydelse, varibland märkligt nog en del likheter med den mästerliga Wallinpsalmen nr 345. Om detta undgått Siwertz är här likgiltigt. I varje fall låg det inte i hans intresse att gå in på det. Men under normala förhållanden fordrar jämförelsen med Dödens ängel följande pendang. Även i detta fall är det huvudsakligen fråga om allmänna drag och vissa huvudmotiv, denna gång åtminstone fyra. Jag tar motiven i tur och ordning efter psalm 345. Motivet "Uti lustans spår" motsvarar riktigt nära i strof 2 hos Wallenberg:

Låt en yppig slaf
Uppå lustars haf
Prunka i förgylte slupar;

Wallins

låt världen dig ej köpa;
Vad dess barn så efterlöpa,
Är ett flyktigt väl

motsvarar hos Wallenberg:

Högsta lott i världen
är ju bara flärden: (strof 1).

Wallins:

Lyckans falskhet känn
motsvarar Wallenbergs:

Här på jorden finns ej lyckan (strof 1)
och

Ära, guld och prakt

Äro endast lyckans spöken (strof 6).

De två sistnämnda raderna är också ett uttryck för samma motiv som Wallin utvecklar i den sjunde psalmversen:

Vad är ärans prål?

Gift i gyllne skål.

Märkligt är slutligen, att psalm 345 nästan med varenda stavelse är skriven i samma rytm som Wallenbergs dikt. Båda dikterna är sexradiga med övervägande trefotade trokeiska rader. Hos Wallenberg är raderna 1, 2, 4 och 5 trefotade, hos Wallin raderna 1, 2, 5 och 6. Den förre har nyttjat fyrfotad troké för tredje och sjätte raderna, den senare för tredje och fjärde. Hos Wallin tillkommer, att i de inramande första och sjätte raderna tredje trokéns sänkning utfylles av paus.

Men längre sträcker sig inte likheten. Psalm 345 rymmer nämligen mycket annat. Den uppehåller sig ju egentligen vid "trons vaksamhet och kamp". Liksom vid redogörelsen för relationerna med Dödens ängel måste sålunda här konstateras, att det endast är fråga om begränsad likhet i vissa avseenden, men väl att märka väsentliga och intressanta motiv och tankebanor.

Wallenberg är mest känd för att ha sett på livets ljusa sidor, för att sorgglöst ha njutit världens goda och ha lycklat med allt och alla. (Wallin kunde också skämta och var djupast sett optimistisk.) Därför får detta dubbla samband med Wallins diktning, med Dödens ängel och Psalm 345, sitt extra intresse såsom uttryck för ett allvarligt inslag i Wallenbergs väsen, ett drag av luthersk gudsfuktan, och där finns en kontaktpunkt med Johan Olof Wallins huvudåskådning.

Tor A. E. Persson